

Oponentní posudek na doktorskou disertační práci Jany Benešové:

„Jak se rodí gender v diagnostickém ústavu“

Předložená doktorská disertační práce si vytkla za cíl prozkoumat, „jak je produkován gender v českém diagnostickém ústavu a jaké mocenské mechanismy se na této re/produkcii podílí?“ (/str. 40) Autorka zde představuje výsledky svého jedinečného kvalitativního výzkumu, který si kladl za cíl sledovat, jak se diskurzy pomáhajících profesí (psychologický, speciálně pedagogický, medicínský, sociologický a další) promítají do konkrétních praktik genderové disciplinace.

Silnou stránkou textu (a také realizovaného výzkumu) je autentičnost výpovědí v rámci výzkumu (z bezprostředních reakcí a to jak po stránce obsahové, tak slovní lze usuzovat na poměrně velkou důvěru mezi badatelkou a respondenty), dále schopnost autorky kriticky analyticky tyto výpovědi nahlížet (např. objasňuje kontexty, na něž výpovědi reagují a které člověk zvenčí nemůže znát). Dobrá znalost fungování této instituce (autorka zde pracovala jako sociální pracovníce po dobu dvou let); to, že ve svém současném bádání má na co navázat (DP Bobková Jana 2009: Kriminalita nezletilých dětí ve výkonu ústavní a ochranné výchovy z genderové perspektivy) a už zmíněná schopnost kritického nadhledu a dále teoretického zobecnění ji umožňuje se zhostit vytčeného cíle. Prezentované závěry považuji za natolik důležité, že by mohly vyvolat žádoucí proměnu ve strategiích pomáhající péče o děti a nezletilé, ať už na úrovni reflexe jednotlivých dotčených oborů, tak na úrovni institucí.

Struktura práce je logická. Autorka sleduje vznik a úkoly tzv. diagnostických ústavů, které jsou jakousi přestupní stanicí pro děti před umístěním v dalších ústavech, nebo v pěstounské péči nebo se navracející k rodinám; jde o děti jednak obtížně vychovatelné, dále o ty, které se již dopustily např. trestných činů, dále pak děti, které byly odebrány rodinám z nejrůznějších důvodů například selhání té rodiny, děti týrané atd. I z hlediska srovnání s dalšími evropskými zeměmi, jde o jakousi raritu, neboť jak je několikrát v práci zdůrazněno, se zde sejdou jak pachatelé, tak oběti. Dočasnost jejich pobytu v tomto zařízení má v sobě zvláštní „soupeřivé a soutěživé“ prvky (bodový systém), které potom hrají rozhodující roli v jejich dalším osudu. Pasáže, v nichž se dovídáme, jak probíhá přijímací protokol, patří k nejvýmluvnějším. Neplánované poselství textu se tím stává širší než byl vytčený cíl (vznik gendrových stereotypů), dokládá uplatňování represivních mocenských prostředků a stereotypní zacházení s příchozím bez ohledu na jeho specifickou jedinečnost (zda patří k přestupníkům nebo obětem zanedbávání nebo dokonce trestné činnosti).

Druhá kapitola je věnována problematice genderu, vzniku a významu klíčových pojmů a teorií, které se problematikou zabývají. I zde se projevuje kritický odstup od teorií, autorka je schopna poukázat na pasti, do nichž lze upadnout při nekritickém přejímání některých teoretických názorů. Teorie, které varují před stereotypy, do nich samy upadají (gender hedikepotvorný). Na této rešeršní půdě autorka formuluje svá vlastní

metodologická východiska (Goffmann, Foucault). V této souvislosti považuji za přínosné dvě věci, jednak cílenou snahu autorky po pojmenování stereotypů, které se pevně zahrnily v teoriích tzv. pomáhajících profesí a které vytrvale (nereflektované) přežívají ve výchovné praxi a ochranné péči (dignostika jako skryté nálepkování nebo dokonce stigmatizování ad.) a dále snahu produktivně navázat na vše to pozitivní, co moderní humanitní vědění přináší (jak ona sama říká na str. 4: „půjde o dekonstrukci nikoli destrukci“).

Třetí část textu tvoří samotný etnografický výzkum DDÚ Archa. Jsem toho názoru, že zde autorka přesvědčivě ukázala na několika konkrétních případech (odlišnosti přijímacího protokolu u dívek a chlapců, rozdíly v oblečení - sukně a župánky, segmentace prostoru, barevné odlišení ad.), že se ve výchovné praxi DDÚ (a některých zařízeních následné péče) nekopíruje jen obecně společností sdílený genderový rozvrh. V této specifické podobě se stává genderové rozvrhování mocenským prostředkem, který významně nejen formuje budoucí identitu dětí, ale spoluurčuje konkrétně jejich možnosti uplatnění, konkrétně omezuje možnosti volby povolání u dívek, rozvoje jejich individuálních schopností a vlastností, omezuje jejich schopnost navazovat zdravé vztahy k jedincům jiného pohlaví atd.

Za důležité považuji pasáže, které se věnují sebereflexím zaměstnanců tohoto zařízení a to v poloze nejen genderové (i ona zmiňuje, že prošla určitou katarzí), které jsou protiváhou toho tzv. „genderového ticha“ typického naopak pro přístupy speciálně pedagogické, psychologické či medicínské. Zajímavý je popis dilemat, jimž jsou zaměstnanci vystavováni (Pomoc nebo kontrola), v této souvislosti by možná stálo za úvahu promýšlet jinou formulaci charakteristiky výchovného dilematu pocházející z pera filosofa Eugena Finka (pomoc nebo manipulace).

Práce považuji za zdařilou, výsledky, k nimž autorka došla za významné. O to víc považuji za důležité autorce vytknout „jazyk“, jímž je text napsán. Striktní dodržování „genderově korektního“ jazyka vede ke znesnadnění čtení a často nereflexovanému odporu vůči takovému textu a posléze i k jeho závěrům. Pokud se čtenář musí prokousávat textem, v němž se na každé stránce setkáváme s: žáci/kyně, pracovníci/ce nebo zaměstnanci/zaměstnankyně stěží věnuje pozornost popisu jemných nuancí výkonu mocenské manipulace, která je zde zdařile analyzována.

Práce splňuje podmínky pro doktorskou disertační práci. Doporučuji ji k obhajobě.

V Praze dne 30. 8. 2015

doc. PhDr. Naděžda Pelcová, CSc.